

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМИ КОДЕКСАМИ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ

CONCEPT AND TYPES OF PENALTIES BY CRIMINAL CODE OF UKRAINE AND OTHER SPECIAL STAFF

Гриб І.В., студентка

*Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Циліорик І.І., асистент

кафедри кримінального права і процесу

Інститут права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена висвітленню одного з актуальних теоретичних питань кримінального права – поняття покарання, його видів, системи. Проаналізовано покарання в Україні та інших країнах світу (Англія, США, Франція та Росія). У статті охарактеризовано дві правових сім'ї: англо-американська і романо-германська; з'ясовано, чим вони відрізняються і які країни до цих правових сімей належать.

Ключові слова: покарання, пеналогія, система покарання, пробація, кримінальний кодекс, кара, кримінально-правова норма.

Статья посвящена анализу одного из актуальных теоретических вопросов уголовного права – понятию наказания, его видов, системы. Проанализировано наказание в Украине и других странах мира (Англия, США, Франция и Россия). В статье дана характеристика двух правовых семей: англо-американской и романо-германской; выяснено, чем они отличаются и какие страны принадлежат к этим правовым семьям.

Ключевые слова: наказание, пеналогия, система наказания, пробация, уголовный кодекс, уголовно-правовая норма.

The article is devoted to the coverage of one of the topical theoretical issues of criminal law regarding the notion of punishment, its types, the system of punishment, as well as considerations of the role of punishment in the fight against crime. Today, it is obviously already known in the world history of the tendency to believe that it's good to fight crime through the severity of punishment. However, this position is false. The history of the development of human society shows that with the help of cruel punishment, it never managed to cope fully and successfully combat crime, the inevitability of punishment and awareness of this society, and its cruelty, played a much larger role.

Consequently, punishment in the fight against crime does not play a major role, since in such a struggle the advantage must be given to measures of an economic, political, cultural and organizational nature. The punishment should be applied only when all preventive measures proved to be ineffective.

More than two centuries ago Montesquieu and Beccaria formulated the opinion that an experienced legislator would better warn the crime than would be forced to punish him later. Nobody has really proved what is punishment, good or evil? After all, everything depends on the way in which it is to be considered, what relation it puts it with other social values, and what effect it has on it in the chosen society. The article analyzes punishments in Ukraine and other countries of the world, such as England, the United States, France and Russia, and also describes two legal families: Anglo-American and Romano-Germanic, how they differ from each other, their features, and which countries belong to legal families. In this article, the various systems of punishment of the above states are analyzed separately, the sentence of punishment is considered in detail and the examples given respectively.

Key words: punishment, penology, punishment system, probation, criminal code, award, criminal law.

Існування будь-якого правового суспільства, безумовно, передбачає наявність засобів для підтримання чинного правопорядку, охорони суспільства від злочинних посягань, обов'язкової і невідворотної відповідальності за визначені суспільством злочини, проступки і правопорушення, яка встановлюється покаранням.

Метою статті є дослідження покарання та підхід до призначення покарання в різних правових сім'ях, правових державах сучасного світу, з наведенням прикладів та їхнім аналізом.

В Україні поняття злочину та покарання за їх вчинення визначаються Кримінальним кодексом України, прийнятим у 2001 р., зміни і доповнення в який вносять досі. У статті Загальної частини Кримінального кодексу (далі – КК) України зазначено, що покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [1, ст. 50].

Політика держави у боротьбі зі злочинністю передбачає комплекс заходів, серед яких головну роль виконують заходи соціального, економічного, політичного, правового, організаційного та культурно-виховного характеру. У системі цих заходів певне місце посідає і покарання. Воно є необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань. Виконання цієї ролі здійснюється шляхом як загрози покаранням, що передбачено в санкції

кожної кримінально-правової норми, так і його реалізації, тобто примусового впливу на осіб, що вже вчинили злочини [2, ст. 318].

Саме покарання слугує тим ефективним засобом, за допомогою якого ліквідується конфлікт, який виникає між державою і особою, відновлюється нормальний стан чинного правопорядку й одночасно відбувається ресоціалізація особистості злочинця [3, с. 3].

Вчення про покарання – пеналогія – містить три структурні елементи (інститути): інститут покарання, інститут призначення покарання та інститут звільнення від покарання [4, с. 239].

Варто зазначити, що нині у кримінально-правовій доктрині не існує чіткого формулювання поняття покарання. Кожен науковець-криміналіст дає своє тлумачення цього поняття. Наприклад, М.Д. Шаргородський писав, що покарання – це захід державного примусу, що застосовується тільки судовою владою до осіб, які вчинили злочин. Покарання виражає негативну оцінку злочинця і його діяння державою, полягає в позбавленні злочинця належних йому благ [5, с. 6–7].

Іншою є позиція С.І. Демет'єва, який вважає, що покарання – це кара, тобто умисне заподіяння винному встановлених законом страждань і позбавлень, спеціально розрахованих на те, що він їх буде зазнавати [6, с. 45].

З цих визначень можна дійти висновку, що загалом під покаранням розуміють негативну оцінку злочинця та

його діяння з боку держави і суспільства, яке служить заходом державного примусу, що призначається від імені держави до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в позбавленні й обмеженні прав і свобод засудженого. Отже, у будь-якому разі покарання було і залишається суворим, історично мінливим, але необхідним засобом ефективної боротьби зі злочинністю.

Поняття примусу визначене за змістом коментованої статті КК таким чином: він є ефективним засобом забезпечення виконання кожною особою конституційного обов'язку неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Він забезпечується силою державної влади в межах закону [7, с. 54].

Таким чином, покарання є заходом законного примусу, що має публічний характер і застосовується від імені держави, яка володіє монополією правом визначати, зокрема, злочинність діяння, його караність, загальні засади призначення покарання, порядок виконання покарання, підстави й умови звільнення від покарання, систему органів та установ, покликаних застосовувати і виконувати покарання, їх компетенцію [7, с. 54].

При цьому варто зауважити, що держава через систему законодавства встановлює підстави і межі кримінальної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності службових осіб у разі порушення встановленого нею порядку застосування і виконання покарання, тобто у разі незаконного застосування і виконання цього заходу примусу. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну та моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [7, с. 54].

В Україні покарання настає за вчинення чітко визначених чинним законодавством злочинів, проступків і правопорушень.

Чинний КК України передбачає, що до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань: штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікованого класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі.

Перелічені вище види утворюють певну систему покарань, яка є тією юридичною базою, на якій ґрунтується діяльність суддів щодо розгляду справ і застосування покарання.

Система покарань – це вичерпний загальнообов'язковий перелік визначених за змістом видів покарань, що характеризуються внутрішньою єдністю та узгодженістю [8, с. 140].

Зазначену систему становлять дванадцять видів покарань, чотири з яких – громадські роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт і обмеження волі – є новелами, які не були відомі КК України 1960 р. І, на відміну від КК України 1960 р., система покарань за КК України 2001 р. побудована за принципом «від менш суворого до більш суворого покарання».

Смертна кара в Україні не застосовується, КК встановлені чіткі максимальні терміни позбавлення волі для засуджених, передбачено поглинення менш суворого покарання більш суворим.

Проаналізуємо систему покарань інших країн світу – США, Англії, Франції і Росії.

Спочатку визначимо дві правових сім'ї, які суттєво відрізняються одна від одної: це англо-американська і романо-германська.

До англо-американської правової сім'ї входять правові системи таких країн: Англії, Австралії, Канади, США та країн Співдружності націй.

До романо-германської правової сім'ї належать, зокрема, такі країни світу: Італія, Іспанія, Франція, Німеччина, Швейцарія, Австрія. Правотворчість і правозастосування в романо-германській сім'ї здійснюються на основі принципу дедукції (від загального – до приватного).

Отже, візьмемо США – країну, де поняття справедливості і неминучого покарання за злочини стоять на першому місці.

Правом створювати прецедентні рішення у США володіють Верховний суд США, а також Апеляційні і Верховні суди штатів. Парламенти країни видають акти дуже вузької і конкретної спрямованості, зазвичай у сферах, що не врегульовані загальним (прецедентним) правом.

Саме неухильне дотримання законів дало змогу США побудувати таку ефективну економіку та стримати ріст злочинності. В країні сформовано жорстоке законодавство внаслідок розгулу криміналу в середині минулого століття. При цьому громадян країни можуть заарештувати і засудити за злочини, на які в інших країнах не звернули б уваги (арешт громадянки за викрадення нею пачки цигарок 22 роки тому, 6 років позбавлення волі для підприємця за неналежне транспортування лобстерів, бо перевозив їх в целофанових пакетах, а не коробках, як передбачено законодавством). Але у разі вчинення злочину у США відомими особистостями процеси розслідування завжди стають публічними, а призначення покарання – показовими.

Покараннями в США є смертна кара, позбавлення волі, пробація, штраф.

Пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваного.

Верховний суд США обмежив застосування смертної кари в окремих штатах лише вчиненням тяжкого вбивства або позбавленням життя внаслідок іншого тяжкого злочину. Смертна кара в різних штатах виконується різними засобами: електричний стілець, газова камера, введення смертельної ін'єкції, повішення, розстріл. У низці штатів (їх більше десяти) смертну кару скасовано і замінено довічним ув'язненням. За федеральним законодавством, смертну кару може бути призначено за низку тяжких злочинів, наприклад вбивство федерального службовця, скоєне торгівцями наркотиками [9, с. 451].

Найбільш поширеними покараннями в США є тюремне ув'язнення, застосування штрафу та пробація. При цьому можна отримати триваліший термін за фінансовий злочин, ніж за насильницький. Американці – неймовірно капіталістичне суспільство та піклуються про свою репутацію. І той факт, що хтось їх обманював та використовував при цьому їхні кошти, здається їм більш жорстоким, ніж удар в обличчя. До прикладу, творця однієї з найбільших фінансових пірамід у США Бернарда Медоффа у 2009 р. засудили до 150 років позбавлення волі – вкрав багато грошей у багатих людей, тому вирушив за грати назавжди. Натомість російський Сергій Мавроді, котрий свого часу за допомогою фінансової піраміди МММ обчистив кишені мільйонів вкладників, отримав лише 4,5 роки позбавлення волі.

При цьому американські закони не обходять навіть неповнолітніх – вони теж отримують довічні терміни. Нещодавно Томас Тіджея Лейна, який застрелив трьох підлітків в Огайо, засудили до трьох довічних термінів без права на умовно-дострокове звільнення. Прокурори не змогли вимагати для нього страти, тому що в момент скоєння злочину Лейну не було 18 років.

Величезні тюремні терміни в США пояснюються тим, що кожний злочин може складатися з кількох правопорушень. Терміни за них, згідно із законами США, плюсу-

ються, і таким чином кількість років, які зловмисник має провести за ґратами, може дорівнювати кільком життям.

В Англії правом створювати прецедентні рішення володіють Верховний суд, Апеляційний суд та Високий суд.

У сучасній Англії законотворчість є способом внесення коректив у прецедентне право, тому тут прийняття закону є скасуванням дії всіх прецедентів, що йому суперечать.

Видами покарання в Англії є позбавлення волі, пробація, штраф. Додатково може призначатися також надання безплатних послуг суспільству на строк не менше сорока і не більше двохсот сорока годин. Смертну кару було остаточно скасовано в 1970 р., за винятком випадків зради суверену або державі та піратства, поєднаного з насильством. Широко застосовується пробація як вид умовного засудження на строк від шести до тридцяти місяців, що здійснюється під наглядом спеціального чиновника. У разі порушення пробації до винного можуть бути застосовані штраф або безплатні роботи на користь суспільству. Що стосується позбавлення волі, то його строки передбачено в окремих статутах, але якщо в статуті такий строк не визначений, він не може перевищувати двох років. За загальним правилом, строк позбавлення волі визначається судом. Позбавлення волі може бути призначено і на невизначений строк, а також довічно (наприклад за умисне вбивство) [9, с. 450].

Франція є країною, де після Великої Французької революції 1789 р. з'явився перший буржуазний кримінальний кодекс 1791 р. Пізніше цей кримінальний кодекс було замінено кримінальним кодексом Наполеона 1810 р., що діяв понад 180 років, поки 1 березня 1993 р. не набрав чинності новий, який діє і нині – кодекс 1992 р. [9, с. 445].

Кодекс відбиває концепцію охорони прав особистості та правової держави. Він зберігає інститути цивілізованого кримінального права, які було розроблено ще в XVIII ст.: це принцип «немає злочину – немає покарання без встановлення їх законом», тричленна класифікація злочинів (злочини, проступки та порушення), відповідальність лише за виявлене зовні діяння і за наявності моральної вини. КК регулює питання обмеженої осудності,

відповідальності за замах (готування не карається), співучасті, містить главу, в якій регулюються обставини, що виключають відповідальність (необхідна оборона, крайня необхідність, примус, виконання наказу тощо). Передбачається відповідальність юридичних осіб у вигляді штрафу, ліквідації або тимчасового припинення їх діяльності. Смертну кару у Франції скасовано. Позбавлення волі існує у вигляді довічного ув'язнення або на певні строки – до 30 років, широко передбачено застосування штрафів, додаткові покарання у вигляді позбавлення або заборони певних прав (наприклад, прав водія, володіння зброєю й ін.) [9, с. 445–446].

У Франції, як і в решті європейських країн, закони взагалі не передбачають довічних термінів для неповнолітніх.

У Російській Федерації Кримінальний кодекс було прийнято 24 травня 1996 р. Набравши чинності з 1 січня 1997 р., він скасував КК 1960 р. Новий КК Росії висуває на перший план охорону прав і свобод людини і громадянина, формулює низку основних принципів кримінального права: законності, рівності перед законом, винної відповідальності, справедливості та гуманізму [9, с. 452].

Основними покараннями Кодекс називає обов'язкові роботи (виконуються у вільний від роботи або навчання час на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, але не більше чотирьох годин на день), виправні роботи, обмеження за військовою службою, обмеження волі, арешт, утримання в дисциплінарній військовій частині, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі та смертну кару. Додатковими покараннями вважаються позбавлення спеціального військового або почесного звання і конфіскація майна [9, с. 453–454].

Отже, можна дійти **висновку**, що покарання, його зміст, а також збільшення суворості щодо передбачених прав і свобод засудженого необхідне, насамперед, для того, щоб лякати злочинця і впливати на громадян. Тому основним завданням покарання є переконання і примушування, кара і виховання, а також застосування погрози карою до певної особи. З цього випливає, що покарання є мірою державного примусу, що застосовується судом до особи, яка визнана винною у вчиненні конкретного злочину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний Кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 29 травня 2017 р.: Офіц. текст. К.: Алерта, 2017. 194 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін., за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 456 с.
3. Зубкова В.И. Уголовное наказание и его социальная роль: теория и практика : монография. М. : Норма, 2002. 230 с.
4. Ющик О.І. Зміст покарання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 26. С. 238–242.
5. Шаргородский М.Д. Наказание по советскому уголовному праву. М., 1958. 350 с.
6. Дементьев С.И. Лишение свободы. Уголовно-правовые и исправительно-трудовые аспекты. Ростов: Изд-во Ростовского университета, 1981. С. 45.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за заг. ред. Литвинова О.М. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 528 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 5-те вид., переробл. та доповн. за ред. М.І. Мельника, М.І. Хаврюнюка. К.: Юридична думка, 2008. 1216 с.
9. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., переробл. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.